

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

24(33)

2024

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2024

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vyriausioji redaktorė / Editor-in-Chief

Vida Savoniakaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Redaktorių kolegijos sekretorė / Assistant Editor:

Danguolė Švidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Tarptautinė patarėjų taryba / International Advisory Board:

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Vytis Čiubrinskas

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Anna Gomóła

Silezijos universitetas Katowicuose / University of Silesia in Katowice, Poland

Chris Hann

Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Aukštumų ir salų universitetas / University of the Highlands and Islands, Kirkwall, UK

Adam Jonathan Kuper

Londono ekonomikos mokykla / London School of Economics, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Frederico Delgado Rosa

NOVA universitetas Lisabonoje / NOVA University Lisbon, Portugal

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher:

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

<www.istorija.lt>

Redaktorių kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,

Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Scopus

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S- LIP-22-43)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	5
Editorial (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	11

Straipsniai / Articles

Adam Kuper

The Cosmopolitan Museum	17
Kosmopolitinis muziejus. Santrauka	23

Dovilė Grickevičiūtė

The Cambodian Genocide: Historical Knowledge and Development among Second and Third-Generation Democratic Kampuchean Regime Survivors	27
Kambodžos genocidas, istorinės žinios bei antrosios ir trečiosios Demokratinės Kampučijos režimą išgyvenusių kartų raida. Santrauka	54

Giedrė Buivytė-Jokūbauskienė

Apkalbos: bendruomeninė funkcija, asmeninė patirtis ir motyvai meilės dainose	57
Gossip: The Community Function, Personal Experience and Motifs in Love Songs. Summary	76

Darius Daukšas

Lietuvos lenkų identiteto konstravimas periodikoje: nuo etninės grupės iki nacijos?	79
Constructing the Lithuanian-Polish Identity in the Periodical Press: From Ethnic Group to Nation? Summary	106

Teminis skyrius: Iš Lietuvos etnologijos istorijos / Special Section: From the History of Lithuanian Ethnology

Žilvytis Šaknys

Įvertinant etnologijos šaltinius: Vilniaus krašto lietuvių kalendorinės šventės jaunimo spaudos ir lauko tyrimų požiūriu	109
Evaluating Ethnological Sources: Lithuanian Calendar Feasts in the Vilnius Region in the Youth Press and in Field Research. Summary	134

Irma Šidiškienė

Lituanistinių tyrimų pulsas Antano Mažiulio recenzijose: dalykinė kritika	137
The Pulse of Lithuanian Studies in Antanas Mažiulis' Reviews: A Subject Criticism. Summary	163

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Etnologinių šeimos papročių tyrimų teminė, probleminė bei metodologinė plėtra atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę	167
The Thematic, Problematic and Methodological Evolution of Ethnological Studies of Family Customs since the Restoration of Lithuania's Independence. Summary	198

Knygų recenzijos / Book Reviews

Rasa Navickaitė. Marija Gimbutas: Transnational Biography, Feminist Reception, and the Controversy of Goddess Archaeology (<i>Neringa Klumbytė</i>)	201
Elvyra Usačiovaitė. Asmenybė ir simbolis (<i>Romualdas Juzefovičius</i>)	205
Iš praeities šaknų. Senovės baltų kultūra 11. E. Usačiovaitė (sud.) (<i>Jūratė Šlekonytė</i>)	210
Nijolė Laurinkienė. The God Perkūnas of the Ancient Lithuanians in Language, Folklore, and Historical Sources (<i>Rimantas Balsys</i>)	215
Libertas Klimka. Matuojant neaprėpiamą laiką (<i>Venantas Mačiekus</i>)	219

In Memoriam

Netekome profesorės Irenos Reginos Merkienės (1937–2024) (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	222
---	-----

Apkalbos: bendruomeninė funkcija, asmeninė patirtis ir motyvai meilės dainose

Giedrė Buivytė-Jokūbauskienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnyje tyrinėjama apkalbų refleksija XIX a. pab.–XX a. pr. gimusių liaudies dainininkų gyvenimo pasakojimuose ir lietuvių liaudies meilės dainose. Nagrinėjama, kaip apkalbėjimo praktikos formavo kaimo emocinę bendruomenę: kokių emocijų raišką jos skatino (arba stabdė) ir kokias jausmų reiškimo normas jos atskleidžia. Analizuojami dainininkų gyvenimo pasakojimai, išryškinantys apkalbų reikšmę ir jų socialinės kontrolės funkciją tradicinėje kaimo bendruomenėje, dainininkų asmenines patirtis ir požiūrį į jas. Aptariami apkalbų motyvai meilės dainose, atspindintys su nesantuoKiniais santykiais susijusius bendruomenės draudimus ir daugiasluoksnę apkalbamų jaunuolių emocinę reakciją.

Raktiniai žodžiai: *apkalbos, meilės dainos, gyvenimo pasakojimas, emocijų istorija, emocinė bendruomenė, folklorinė komunikacija.*

The article explores the reflection of gossip in the life stories of folk singers born at the end of the 19th and the beginning of the 20th century and in Lithuanian folk songs about love. It examines how the practice of gossiping shaped the emotional community of the village: what emotional expression it encouraged (or discouraged), and what norms for expressing feelings it reveals. The life stories of singers are analysed, highlighting the importance of gossip and its function of social control in the traditional rural community, as well as the singers' personal experiences and attitudes towards it. The gossip motifs in love songs are discussed, reflecting the community's prohibitions relating to extramarital relationships and the complex emotional reactions of the young people being gossiped about.

Keywords: *gossip, love songs, life story, history of emotions, emotional community, folklore communication.*

Įvadas

Apkalbos – ne tik universalus žmogiškasis, bet ir savitas tradicinės lietuvių kaimo kultūros reiškinys, gausiai atspindėtas ir folklore. Žmonių nuomonė buvo labai svarbi kaimo bendruomenėje, kur beveik kiekvienas privataus gyvenimo aspektas galėjo būti pastebėtas ir apšnekėtas: „be apkalbėjimo negimei, be apkalbėjimo nenumirsi“ (Grigas ir kt. 2000: 186). Lietuvių kalbos žodyne apkalbos apibrėžiamos daugiausia neigiamai – tai „liežuviai, blogos kalbos“ (Apkalbos 2024), kaimo bendruomenės narių taip pat dažnai pabrėžta, jog jie nemėgo apkalbų ir jas smerkė. Vis dėlto jos buvo išsiskyrusios itin stipriai ir turėjo didelę įtaką formuojant viešąją nuomonę. Lietuvių liaudies meilės dainose dominuoja su jaunimo elgesiu, santykiais (ypač intymiais) siejamos apkalbos, kurios itin domino kaimo bendruomenę. Straipsnyje analizuojami ne tik apkalbų motyvai dainose, bet ir požiūris į apkalbas, su jomis susijusios patirtys dainininkų gyvenimo pasakojimuose, kituose folkloro žanruose. Šių dviejų šaltinių grupių tyrimas leidžia pasigilinti į apkalbų funkciją XIX a. antrosios pusės–XX a. pirmosios pusės Lietuvos kaime bei aptarti šį reiškinį bendruomenės sankcionuotos emocijų raiškos kontekste.

Apkalbų fenomenas tradicinėje lietuvių kultūroje nagrinėtas negausiai. Nors jis nuolat išnyra įvairius kaimo bendruomenės gyvenimo aspektus analizuojančiuose mokslo darbuose, tačiau retai tampa pagrindiniu tyrimo objektu. Apkalbų funkcija ir reikšmė aptariama 2008 m. Evelinos Buržinskienės straipsnyje „Bendravimo kultūra: apkalbos Dzūkijoje (XX a. vidurys–XXI a. pradžia)“ (Buržinskienė 2008). Mokslininkė apibendrina atlikto lauko tyrimo rezultatus ir pateikia apkalbų klasifikaciją, aptaria jų priežastis, svarbą tradicinei ir šiuolaikinei Dzūkijos kaimo bendruomenei. Apkalbos kaip socialinių normų mokymo priemonė nagrinėjamos Irenos Stonkuvienės 2012 m. straipsnyje „Vaikų socializacija XX amžiaus pirmosios pusės kaimo bendruomenėje (Kartenos valsčius)“ (Stonkuvienė 2012). Apie liežuvavimą smerkiančias didaktines dainas 2015 m. straipsnyje „Šventumo ir nuodėmės refleksijos XIX a.–XX a. pradžios lietuvių dainose“ užsimena Jurga Sadauskienė (Sadauskienė 2015). Dažnai apkalbų tyrimai įtraukiami į platesnes lietuvių bendravimo kultūros studijas. Tarp tokių darbų galėtume paminėti Andželikos Lapinskienės 2004 m. straipsnį „Kaimynų tarpusavio santykiai ir liaudies etiketas XX a. Dzūkijos kaimo kasdienybėje“ (Lapinskienė 2004), Andželikos Bylaitės-Žakaitienės 2012 m. monografiją „Lietuvių etiketas ir bendravimo kultūra XX amžiuje“ (Bylaitė-Žakaitienė 2012). Apkalbos moksliniuose tyrimuose neretai aptariamoms ne kaip pagrindinis objektas, o kaip reiškinys, susijęs su įvairiomis kaimo bendruomenės gyvenimo sritimis. Čia galime paminėti dar tarpukariu išspausdintą Juozo Baldausko straipsnį apie santuoką ir nesantuokinius vaikus, kuriame pateikiama gausių apkalbų

pavyzdžių iš dainų (Baldauskas 1935: 286–288). Šiame kontekste svarbūs Rasos Paukštytės-Šaknienės darbai, kuriuose nagrinėjamas tradicinis požiūris į reprodukciją, jo kaita, kaimo viešoji nuomonė apie nėštumo kontrolę, bevaikes šeimas ir pan. („Kultūrinių reprodukcijos aspektų raiška kaimo kultūroje“ (Paukštytė-Šaknienė 2004a), „Požiūris į abortus Aukštaitijoje“ (Paukštytė-Šaknienė 2004b) ir kt.). Iš esmės dauguma tyrimų, skirtų vaikų gimimo temoms, užsimena apie nesantuokinius vaikus ir jų bei jų motinų gyvenimus lydėjusias patyčias ir apkalbas.

Tarptautiniame mokslinių tyrimų lauke apkalbų reiškinys nagrinėjamas sociologijos, psichologijos, antropologijos sričių mokslo darbuose. Anot britų mokslininko Robino Dunbaro, evoliucinės psichologijos požiūriu apkalbos pasitarnauja kaip būdas žmonėms komunikuoti ir kurti artimesnius ryšius didelėse socialinėse grupėse (Dunbar 2004: 100). Nagrinėjant apkalbas tradicinėje kaimo bendruomenėje, svarbi socialinės psichologijos srities mokslininkų prielaida, kad apkalbos yra galingas ir efektyvus įrankis, leidžiantis perteikti socialines normas, kultūrinės nuostatos ir elgesio gaires (Baumeister, Zhang, Vohs 2004: 113). Šios teorinės išvalgos gali būti pritaikytos ir lietuvių kaimo kontekstui, kur socialiniai santykiai ir normų perteikimas buvo neatsiejami nuo apkalbų. Apkalbos ne tik supažindina su socialinėmis normomis, bet ir jas patvirtina: jau pats tam tikros istorijos pasakojimas rodo jos reikšmingumą, kuri sustiprina pasakotojo moralinis vertinimas (Baumeister, Zhang, Vohs 2004: 113). Būtent klausant istorijų apie kitus žmones, ypač atsidūrusius sudėtingose situacijose, mokomasi, kaip dera elgtis socialinių iššūkių akivaizdoje (McAndrew 2019: 180). Iš esmės apkalbos gali padėti orientuotis vertybiniu požiūriu dviprasmiškuose kontekstuose, kai neaišku, ar tam tikras elgesys vertintinas kaip priimtinas, ar kaip smerktinas (Suls 1977: 165).

Tokiu būdu apkalbos pasitelkiamos kaip tvarkos įvedimo ir vertybinio konsensuso įtvirtinimo bendruomenėje priemonė, naudojama siekiant reguliuoti tam tikros kultūros narių elgesį, ypač savanaudišką elgesį, kenkiantį bendruomenei¹ (Baumeister, Zhang, Vohs 2004: 115). Kaip teigia Irena Regina Merkienė, Lietuvos kaime iki XX a. pradžios, o kai kur ir ilgiau „bendruomenė stebėjo pati save, kad būtų kuo mažiau galimybių pažeidinėti paprotinę teisę ir dekalogą, viešoji nuomonė turėjo įtakos bendruomeniniam elgesiui ir tarpusavio santykiams“ (Merkienė 2002: 94). Tad apkalbos Lietuvos kaime gali būti traktuojamos

¹ Anot Dunbaro, viena priežasčių, kodėl apkalbos įgavo negatyvią reikšmę, yra pokalbio metu vykstantis informacijos perdavimas apie vadinamuosius „nesumokėjusius keleivius“ (*free riders*) – žmones, siekiančius išnaudoti bendruomenės gerą valią ir pasitikėjimą. Įvairūs eksperimentai parodė, kad esant rizikai, jog apie nepageidautiną elgesį bus sužinota ir jis bus komentuojamas, noras nesilaikyti socialinių normų sumažėja (Dunbar 2004: 106–108).

kaip vienas bendruomenės gyvenimą reguliavusių įrankių, kuriuo vis iš naujo buvo patvirtinamos socialinės normos ir neigiamas požiūris į jų pažeidėjus. Jos funkcionavo kaip viena esminių save stebinčios bendruomenės apraiškų: bendruomenės nariai turėjo nuolatos kreipti dėmesį į savo elgesį, nes žinojo, kad jį mato ir aptaria aplinka. Gebėjimas stebėti savo elgesį ir pritaikyti jį prie egzistuojančių normų dažnai turėjo būti ne tik siekiamybė, bet ir neišvengiamybė norint netapti apkalbų objektu ir nepatirti jų sukeltos socialinės atskirties.

Neatsiejama apkalbų reiškinių dalis yra emocijų raiška. Kadangi apkalbos skleidžiamos privačiai, negirdint apkalbamajam ir platesnei bendruomenei, apkalbantieji gali tiesiogiai išsakyti savo jausmus ir tikrą, nepadailintą nuomonę. Taip gali būti išreikštos ir su apkalbų objektu susijusios socialiai nepriimtinos emocijos: pyktis, išdidumas, pavydas ar panieka (Martinescu, Janssen, Nijstad 2019: 156). Apkalbančiųjų lygmenyje apkalbos gali būti laikomos malonia veikla, suteikiančia emocijinį pasitenkinimą²: jos kuria ir stiprina tarpasmeninius ryšius, sukelia buvimo geresniu, kompetentesniu jausmą, leidžia pasijusti teisiu nubaudus apkalbų nusipelnusį žmogų, kuris pažeidė socialines ar moralines normas (Martinescu, Janssen, Nijstad 2019: 158–159). Apkalbų klausytojui taip pat kyla daugybė emocijų³: nuostaba, susižavėjimas, pyktis ar baimė, siejami su apkalbėtoju, apkalbamuju ar pačiu savimi; kartu su išgirsta informacija tai formuoja klausančiojo požiūrį į apkalbamąjį ir priverčia palyginti save su juo (Martinescu, Janssen, Nijstad 2019: 158–160). O apkalbamųjų padėtyje atsidūrusiems žmonėms apkalbos gali paveikti savivertę, reputaciją ir priėmimą socialinėje grupėje. Jie išgyvena stiprias emocijas – kaltę, gėdą, taip pat ir norą priderinti savo elgesį prie socialinių normų (Martinescu, Janssen, Nijstad 2019: 160–161). Tiriamoje medžiagoje mėginama išvelgti ir bendruomenės sankcionuotą bei skatinamą emocijų raišką, kurią apibendrina folklorinė komunikacija, ir su apkalbų patirtimi siejamas individualias emocines reakcijas žmonių gyvenimo pasakojimuose. Išryškėja glaudūs ryšiai tarp folklorinėje komunikacijoje (šiuo atveju – dainose) vaizduojamų laikysenų ir individualios emocijų raiškos.

Šio straipsnio tikslas – panagrinti požiūrį į apkalbas XIX a. antrosios pusės–XX a. pirmosios pusės Lietuvos kaime ir aptarti apkalbų sukeltų emocijų reakcijų bei jų įtakos žmonių santykiams pavyzdžius dainininkų gyvenimo pasakojimuose ir meilės dainose. Straipsnio objektas – sociokultūrinė apkalbų funkcija tradicinėje Lietuvos kaimo bendruomenėje ir šios funkcijos perteikimas folklorinėje komunikacijoje. Straipsnyje nagrinėjami klausimai, koks buvo

² Plg.: „Apkalba – saldi patrova“ (Grigas ir kt. 2000: 186) „Kalba saldi, bet nesveika“, „Kalba saldi, bet širdei tručzna“ (Džekčioriūtė ir kt. 2019: 41).

³ Tyrimai parodė, kad yra nemenka koreliacija tarp klausytojams daugiausiai emocijų sukėlusių apkalbų ir tvirtinimo, kad iš jų galima pasimokyti (Baumeister, Zhang, Vohs 2004: 118).

kaimo bendruomenės požiūris į apkalbas, kaip dainininkų asmeninė patirtis formavo jų santykį su apkalbomis, kokias socialines laikysenas ir emocines reakcijas perteikia liaudies dainų folklorinė komunikacija. Šie klausimai svarbūs siekiant atskleisti, kaip viešoji nuomonė, individualios patirtys ir jas apibendrinanti folklorinė komunikacija formavo kaimo gyventojus kaip emocinę bendruomenę. Straipsnyje pristatoma nauja apkalbų kaimo bendruomenėje analizės perspektyva tikimasi papildyti tyrimus apie sociokultūrinės apkalbų funkcijas ir tradicinės kaimo bendruomenės emocijų raišką.

Tyrimo šaltiniai: gyvenimo pasakojimai, užfiksuoti Danutės Krištopaitės sudarytose knygose *Aš išdainavau visas daineles* (Krištopaitė 1985; Krištopaitė 1988), Povilo Zulono sudarytame leidinyje *Pasakoja kupiškėnai* (Zulonas 1980)⁴, Lietuvių tautosakos archyvo fonotekoje ir meilės dainos apkalbų tema Lietuvių tautosakos archyvo rankraštiniuose rinkiniuose bei spausdintuose šaltiniuose. Minėtų dainininkų gyvenimus aprašančių leidinių pasirinkimą tyrimui motyvavo tai, kad juose pateikiama pasakojimų įvairovė atspindi ne vieno, o daugybės žmonių pasaulėjautą – taip atsiveria platesnė to meto kaimo gyvenimo realijų panorama. Nors pasakojimai ir orientuoti į dainas ir dainavimą (buvo kalbinami garsūs dainininkai ir dainininkės, liaudies talentai), tačiau juose atsiskleidžia daugybė vertingų detalių apie senąjį kaimo gyvenimą, įskaitant ir apkalbas. Taip pat lietuvių tautosakos archyvo fonotekoje buvo peržvelgtos kelios dešimtys ne tik dainininkų, bet įvairių kaimo žmonių gyvenimo pasakojimų iš XXI a. tautosakos rinkimo ekspedicijų (pokalbių aprašai, garso įrašai) ieškant apkalbų atgarsių tradicinės pasaulėžiūros kontekste. Kita šaltinių grupė – lietuvių liaudies meilės dainos. Meilės dainos apkalbų tema yra išskirtos Lietuvių liaudies dainų kataloge (tipai Nr. 408–486, kurių variantų skaičius įvairuoja nuo 1 iki daugiau nei 300). Pagal katalogo dainų tipų santraukas buvo atrinkti ir aptarti ryškiausi meilės dainose pasitaikantys apkalbų motyvai. Tyrimui aktualių dainų buvo ieškoma Lietuvių tautosakos archyvo rankraštiniuose rinkiniuose ir fundamentaliuose XIX a. spausdintuose rinkiniuose (Antano Juškos, Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno), kurie svarbūs kaip klasikinės poetikos liaudies dainų šaltiniai, atspindintys tradicinę pasaulėžiūrą. Liaudies dainos ir gyvenimo pasakojimai traktuojami kaip vienas kitą papildantys šaltiniai, leidžiantys patyrinėti apkalbų refleksiją dviem lygmenimis – dainininkų gyvenimo realijų ir tiesioginių liudijimų bei folkloro kaip bendruomenės patirtis apibendrinančios simbolinės komunikacijos kontekstuose.

⁴ Kadangi išsamesnėmis dainininkų biografijomis imta domėtis tik XX a. antrojoje pusėje, tyrimui buvo prieinami XIX a. pab.–XX a. pr. gimusių dainininkų gyvenimo pasakojimai ir atsiminimai. Manoma, kad jie atspindi ir ankstesnę XIX a. antrosios pusės pasaulėžiūrą dėl iš kartos į kartą perduodamų tradicijų ir bendruomenės papročių.

Straipsnyje pasitelkiamos emocijų istorijos tyrimų metodologinės priegigos. Lietuvos kaimo bendruomenė XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pirmojoje pusėje konceptualizuojama kaip emocinė bendruomenė (Rosenwein 2006: 2). Istorikės, emocijų istorijos tyrėjos Barbaros Rosenwein įvestas *emocinės bendruomenės* terminas nurodo grupes, kuriose žmonės laikosi tų pačių emocinės raiškos normų ir vertina arba nuvertina tam tikras emocijas (Rosenwein 2006: 2). Mokslininkė, analizuodama emocijų raišką bendruomenėse, siekia nustatyti, ką šios bendruomenės ir jose esantys individai traktuoja kaip jiems vertinga arba žalinga, kaip jie vertina kitų žmonių emocijas, kokias artimų ryšių rūšis jie atpažįsta ir kokių emocinės raiškos būdų jie tikisi, skatina, toleruoja ar smerkia (Rosenwein 2002: 842). Dainų folklorinė komunikacija traktuojama kaip atspindinti bendruomenės diegiamą emocijų raiškos modelį. Ji tiriama pagrečiui su individualia komunikacija ir apkalbų sukeltų emocijų apibūdinimais gyvenimo pasakojimuose. Pats apkalbų faktas tiriamoje medžiagoje identifikuotas remiantis bendriniais ir liaudiškais šio reiškinių pavadinimais: tai ir įprastas terminas *apkalbos*, ir *kalbos*, *kalbelės*, *pletikai*, *sakymas*, *peikimas*, *barimas*, *vainojimas*, *lojimas*, *uliavimas*. Nustatant emocinę raišką remtasi Rosenwein teiginiu, jog emocijas įvardijantys žodžiai įvairiais istoriniais laikotarpiais galėjo smarkiai skirtis nuo šiomis dienomis vartojamų terminų, tad svarbu žinoti, kokie žodžiai nurodė emocijas tam tikroje emocinėje bendruomenėje (Plamper 2010: 253). Tirtoje medžiagoje buvo svarbu atkreipti dėmesį į neverbalinės raiškos (pvz., ašarų) aprašymus ir itin paplitusią širdies metonimiją, vartojamą jausmams apibūdinti.

Dera paminėti, kad šis straipsnis nepretenduoja nei į išsamią socialinių, istorinių ir kultūrinių apkalbas veikusių faktorių analizę, nei į baigtinį kaimo bendruomenėje apribotų emocijų ir jų raiškos sąvadą. Apsiribojama bandymu užčiuopti šio reiškinių socialinės funkcijos (bendruomeninio gyvenimo plotmė) ir poveikio asmeniniams santykiams (individualių potyrių plotmė) bendrus bruožus. Pirmoje straipsnio dalyje aptariama viešosios nuomonės svarba Lietuvos kaime, apkalbėtojų įvairovė ir išskyrimas pagal lytį, bažnyčios pozicijoje ir liaudies papročiuose atsispindintis požiūris į apkalbas. Antroje dalyje gilinamasi į apkalbų patirtis dainininkų gyvenimo pasakojimuose, jų sukeltus skausmingus išgyvenimus ir konstruktyvių tikslų siekiančių apkalbų pavyzdžius. Trečia dalis skirta apkalbų motyvų meilės dainose tyrimui: akcentuojama jaunimo nesantuo-kinų santykių tema kaimo bendruomenės draudimų kontekste, jos kodavimas tradiciniais simboliais ir išryškėjantys kaimo emocinės bendruomenės bruožai. Išvadose trumpai apibendrinami tyrimo rezultatai.

Apkalbos ir viešoji nuomonė kaimo bendruomenėje

Visų pirma svarbu aptarti reputacijos ir viešosios nuomonės svarbą kaimo bendruomenėje, ribojusią bei formavusią kaimo žmonių elgesį ir emocinę raišką. XIX a. antrosios pusės–XX a. pirmosios pusės Lietuvos kaime paprotinė teisė, valstybiniai teismai ir religijos diegiamos moralinės normos sudarė bendruomenės gyvenimo rėmus. Socialinių ir moralinių imperatyvų nesilaikymas būdavo baudžiamas ne tik teismuose, bet ir bendruomenėje įprastomis poveikio priemonėmis: „Viešai gyvenant visoks nukrypimas nuo normos buvo akivaizdus ir jį čia pat pasiekdavo įvairūs socialinės kontrolės būdai, tarkim, pajuoka ar apkalbos“ (Čepaitienė 2013: 416). Kaimo bendruomenėje buvo mažai galimybių pasislėpti nuo žmonių akių⁵ – glaudūs kaimynų tarpusavio santykiai, ankštas gyvenimas pirkioje reiškė ir „kaimo viešosios nuomonės pripažinimą, kada mada turi atitikti visų skonį, negali griauti papročių“ (Sauka 1982: 14). Viešosios nuomonės svarbą mini Buržinskienė, cituodama pateikėją iš Musteikos kaimo (užrašyta Henriko Gudavičiaus): „O ką žmonės pasakys“ – pasibaigdavo marmytės pamokslas. Tai įpareigojo prisiimti atsakomybę už savo veiksmus prieš visą kaimo bendruomenę“ (Buržinskienė 2008: 40). Apkalbų prisibijota taip stipriai, kad kartais net dėl bado grėsmės nedrįsta kreiptis pagalbos į kaimynus, kai tai sieta su negarbe. Pateikėjai iš Džieskaučinos kaimo Tverečiaus parapijoje prisimena prieškarinio iššūkius: „Kas pavasarį pristigdavo duonos ir eidavo skolintis, pakliūdavo žmonėms ant liežuvio. Ypač juokdavosi iš tų šeimų, kurios buvo prie tinginio“ (Bielinis, Kulakauskienė, Gaidelienė 1994: 55); „Mums atrodė didžiausia gėda, kad pritrūkom duonos, norėjome, kad niekas nesužinotų, mat mergaitės ypač bijojo žmonių kalbų, negarbės. <...> Bet mes tada nėjome prašyti duonos, nors pusiau badavome. Niekas iš kaimynų taip ir nesužinojo, kaip mes išsivertėme aną sunkųjį pavasarį“ (Bielinis, Kulakauskienė, Gaidelienė 1994: 56). Čia matome viešąją nuomonę ir potencialių apkalbų riziką kaip akstiną atitikti bendruomenės normas, gyventi teisingai ir tvarkingai, to negebant – slėpti nuo kaimynų akių. Baimės ir gėdos jausmai išryškėja kaip esminiai kaimo emocinės bendruomenės įrankiai, skatinantys laikytis socialinių normų.

Apkalbų mastą ir įsigalėjimą patvirtina ir bažnyčiose sakytų pamokslų temos. Ne vieną pamokslą, skirtą pasmerkti liežuvautojams („liežuvio griekams“), rasime jau XIX a. pirmojoje pusėje sakytuose Kiprijono Lukausko, Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos, Romualdo Stakėno pamoksluose (Lukauskas 1996:

⁵ Dainininkė iš Kupiškio, gimusi XX a. pradžioje, pasakoja apie ėjimą pabūti vienai prie ežero ir pasimėgauti vienumos teikiama laisve ir ramybe vaikystėje: „Prie ežero labai gera, ramu: čia aš sušlampu ir vėl išdžiūstu, niekas manęs nebara, niekam neužkliūnu, taip ir praleidžiu visą dieną. Jeigu tėvelis sužinodavo, bardavo, o kartais diržu pertraukdavo. Bet mane vis tiek traukė pabūti vienai“ (Zulonas 1980: 139).

299–311; Pabrėža 2020: 231–245, 272–278; Švambarytė-Valužienė 2004: 326–330). Juose išryškinamas ne tik „šlovės nuplėšimas / draskymas“ kaip sunki nuodėmė, bet ir šlovės sugražinimo, skriaudos atitaisymo būtinybė⁶ (plg. Lukauskas 1996: 308). 1907 m. išleistoje didaktinėje knygelėje *Apie šlovės nuplėšimą arba apkalbėjimą* taip pat pabrėžiamas apkalbų išsaknijimas: „sunku yra atsiminti, kiek žmonių paliko nelaimingais per apkalbas, per liežuvius“ (*Apie šlovės nuplėšimą...* 1907: 8) ir raginama tokiose veiklose nedalyvauti. Savamokslio žemaičio Jono Brežinskio rankraščius tyrinėjusi Bronė Stundžienė mini persirašytą pamokslą „Apie apkalbų ir apšmeižimų atitaisymą“ (iš „Pamokslo kun. P. Urbanavičiaus Salantų klebono, sakyto vietinėje bažnyčioje balandžio 20-oje dienoje 1908 metų“) (Stundžienė 2013: 79). Mokslininkė daro prielaidą, kad tokius pamokslus persirašyti galėjo paskatinti „aktualus ir intriguojantis jų turinys“ (Stundžienė 2013: 79).

Liaudies dainose atsiskleidžia apkalbėtojų įvairovė, suponuojanti šio reiškinio universalumą: tai ne tik jau minėti *kaimynai, susiedėliai lojantys*, bet ir *kiemo mergos, jaunos mergelės, jauni bernėliai, artojai, žmonės, pikti žmonės, nelabi žmonės, žmonėliai, svietai, bobos, davatkos, senos bobos čeraunykės*. Vis dėlto galima pastebėti, kad moterys dažniau įvardijamos kaip liežuvautojos. Anksčiau minėtoje didaktinėje knygelėje rašoma: „Ypač mūsų moterėlės ne dovenos nė senam, nė jaunam, nė vyrui, nė moteriai, nė mergaitei, nė vaikinui, nė kunigui – ir tuos apkalba – jei kokį žodį negerai supranta, tuojaus ant blogo išverčia ir kitiems teip pat mažai tesuprantantiems su pagražinimais papasakoja“ (*Apie šlovės nuplėšimą...* 1907: 6). Davatkos ypač dažnai sietos su paskalų skleidimu⁷. Bylaitė-Žakaitienė cituoja lauko tyrimų metu užrašytus liudijimus: „jei bažnyčioje atsi-klaupus keliai matėsi, tai tuoj prasidėdavo apkalbos, o pasirodžius su drabužiais trumpomis rankovėmis ar be rankovių bei su didesne iškirpte puolama skusti kunigui“ (Bylaitė-Žakaitienė 2012: 112). Lietuvių patarlėse ir priežodžiuose taip pat dažniau rasime figūruojančias moteris liežuvautojas, pvz.: „eina liežuviu

⁶ Būdingą istoriją apie liežuvautoją kaimynę užrašė Vilma Daugirdaitė folkloro rinkimo ekspedicijoje Švenčionių apylinkėse 2010 m. (LTRF cd 453 (LTRF cd – Lietuvių tautosakos archyvo fonotekos kompaktiniai diskai). Pateikė ją taip apibūdino savo kaimynę: „nepraleisdavo nei vieno žmogaus, kad neapkalbėjus kažko tai. <...> Ir ana neskaitydavo, kad šitai nuodėmė. Pati didžiausia nuodėmė yra. Sukdavo, meluodavo“. Kaimynė pateikėjai nuolatos pabrėždavo, jog ji be reikalo tekęjo už savo vyro, vyrui gi meluodavusi, kad žmona neištikima. Taip kildavo sutuoktinių konfliktai; kaip pateikė ją įvardijo, „Paskui jai juokas ima. Ana juokiasi, o aš verkiu“. Pateikė ją baigė šią istoriją pasakojimu apie tai, kaip gyvenimo pabaigoje kaimynė labai ilgai negalėjusi numirti. Ir tik kai pateikė ją atlikusi išpažintį kaimynės vardą, toji numirusi.

⁷ Istoriko Liudo Jovaišos teigimu, niekinamas požiūris į *davatkas* kaip veidmainiškas, apsimestinas religingas, dirbti tinginčias ir paskalas skleidžiančias moteris Lietuvoje atsirado Apšvietos epochoje. Mokslininkas remiasi išsamiau neigiamu davatkų apibūdinimu, pateiktu 1840 m. Liudviko Adomo Jucevičiaus knygoje *Lietuvių liaudies priežodžiai*, komentuojant posakį „Plep kajp Warniu dawatka“ (Jovaiša 2014: 47).

velkina“ (Džekčioriūtė-Medeišienė ir kt. 2020: 132), „jaučio ragus bobai liežuvis atstoja“ (Džekčioriūtė-Medeišienė ir kt. 2020: 135), „boba senyn, liežuvis ilgyn“ (Grigas ir kt. 2000: 359), „davatkai mieliausi pletkai“ (Grigas ir kt. 2000: 472). Antropologas Frederickas George'as Bailey daro išvadą, kad moterų kalbėjimas daugelyje kultūrų vertinamas per lyčių hierarchijos prizmę: manoma, kad moterų (kitaip nei vyrų) bendravime dažniausiai dominuoja apkalbos – nesvarbios, abejotinos moralės požiūriu ir galimai pavojingos; tai „bloga kalba“, žlugdanti reputaciją (Besnier 2019: 106). Tuo tarpu Merkienė kaimo moterų bendriją apibūdina kaip „bendruomenės elgesio kontrolės instituciją“, rinkusią informaciją apie kaimo bendruomenės narius, jų ydas ir gerąsias savybes (Merkienė 2002: 99). Tokie surinkti duomenys turėjo ir auklėjamąją paskirtį: „neigiama ir teigiama informacija buvo naudojama šeimoje vaikų ir paauglių socializacijai, diegiant jiems vyrų ir moterų padoraus ir sektino elgesio stereotipus“ (Merkienė 2002: 99).

Apkalbos smerkiamos įvairiose patarlėse, papročiuose bei tikėjimuose. Liaudies tikėjimai sako, kad besilaukianti moteris turi vengti apkalbų, kitaip jos vaikas gims „su prisegtu liežuvėliu“ (nebylys arba pusiau nebylys) (Kriauza 1943a: 211); kad jei ji „pasiriš du kvartuku, tai tas kūdikis užaugęs daug apkalbų turės“ (Basanavičius 2004: 272). Tikėjimuose nemalonūs fiziologiniai liežuvio pojūčiai ar ligos siejami su apkalbomis: „Liežuvio galą niežt, tai jau yra ant mėsos kokie liežiuviai“, „Kad ant ležiuvio puškai išskyla, tai kokios noriant apkalbos yra ant tavės“ (Basanavičius 2004: 257, 273). Piktų liežuvių galia atsispindi ir patarlėse: „kartais geriau suduoti, negu liežuviu loti“ (Grigas ir kt. 2020: 136) (plg. dainininkės iš Žemaitijos versiją: „geriau daužk su brūkliu, vuo ne su lėžiuviu“ (Krištopaitė 1988: 405); „liežuvis be kaulų, bet kaulus sulaužo“, „liežuvis be peilio papjauna“, „ilgas liežuvis vaidus gimdo“ (Džekčioriūtė-Medeišienė ir kt. 2020: 134–142). Liežuvis kaip apkalbų įvaizdis taip pat matomas *bičiuolystės* tradicijose. *Bičiuoliams* būdavo draudžiama pyktis, nes manyta, kad tai kenkia bitėms. Rasti liežuvio formos koriai (liežiuviai) buvo traktuojami kaip bičiuolio apkalbų, nenuoširdumo ženklas (Butkevičius 1964: 148; Basanavičius 2004: 246). Todėl „radę žiūrint bites (kopinėjant medų) bičių pasiūtus „liežuvius“, juos išpjauna ir sudegina. – Žmonės nori mum supykdytenai, bet mes nepyksime“ (Mažiulis 1940: 245). Kaip matome, kaimo bendruomenėje egzistavo ir apkalbų pavidalu reiškiamo pykčio, pavydo ir kitų neigiamų emocijų ribojimas per įvairius papročius skatinant žmonių tarpusavio sugyvenimą. Manytina, kad apkalbos galėjo būti tam tikru požiūriu toleruotos didesnių prasižengimų prieš priimtą socialinę tvarką atžvilgiu, bet ne kaip žmonių asmeninių santykių sprendimo būdas.

Individuali apkalbų patirtis gyvenimo pasakojimuose

Gyvenimo pasakojimuose atsiveria individuali apkalbų patirtis: čia matome šio reiškinių pasekmes pavieniams bendruomenės nariams ir jo vertinimą iš asmeninės perspektyvos. Galima pastebėti, kad apkalbos buvo itin paplitusios tarp arčiausiai vienas kito esančių bendruomenės narių – kaimynų. XIX a. pab. Kupiškio apylinkėse gimusi dainininkė prisimena „sunkius“ kaimynus: „O sunkūs jie buvo todėl, kad teisingumo jausmas jų nekamavo, mėgdavo juodinti kitus, vis norėjo patys atrodyti šviesesni“ (Zulonas 1980: 77). Kita dainininkė, pasakodama apie savo motiną, kilusią iš Obelių apylinkių, mini, jog ji „nemėgo vaikščioti pas kaimynes ir pas save jų priiminėti, nes nemėgo klausytis apkalbų“ (Krištopaitė 1985: 311). Kaimynų apkalbos taip pat skatino vengti pasipasakoti apie savo šeiminius rūpesčius, slėpti kylančius sunkumus ir neigiamas emocijas. Dainininkė iš Pasvalio apylinkių pasakojo apie jaunamartėms įprastai duodamą pamokymą: „Kai vyras užduos tau širdį, tai su juo ir kalbėkis. Bet nė žodžio kaimynėms. Ką jos gali padėti? Tik liežuviais paplaks, o nuo to bus dar blogiau“⁸ (Krištopaitė 1985: 37). Šiuo atžvilgiu apkalbos iškyla kaip tarpasmeninę neigiamų emocijų raišką stipriai ribojantis ir bendruomenės narių uždarumą skatinantis veiksnys. Kad apkalbos tik pablogina ir taip sunkią gyvenimo situaciją, prasitaria XIX a. pab. gimusi dainininkė iš Kupiškio apylinkių: „Kai pamisliju, kiek priskintėjau, kiek visko mačiau, net sopa po krūtini. O do žmonas visėp pokalba... Kad jė žinotų mono gyvenimų...“ (Krištopaitė 1988: 95). Dainininkės pasakojime didelė ne tik patirtų nelaimių ir nesėkmių, bet ir žmonių vertinimo keliami vidinė kančia. Galima pastebėti, kad žmonių kalbos ir vertinimai dainininkės regimi kaip paviršutiniška veikla, kai aptariami išoriniai įvykiai, bet nesigilinama į žmogaus asmeninę patirtį. Taip išryškėja ir besiformuojanti asmeninių išgyvenimų refleksija, atskleidžianti skirtį tarp bendruomenės normų palaikymo per apkalbų praktiką ir socialinį atstūmimą patiriančio žmogaus išgyvenimų.

Būdingą santykį tarp individualios patirties refleksijos, apkalbų ir bendruomenėje įprastos folklorinės komunikacijos galime išvelgti Alenos Zaukienės, g. 1863 m. Obelių valsčiuje, gyvenimo istorijos, papasakotos jos dukters, ištraukoje. Zaukienei esant mergina, laiškus jai rašydavo Pakštys, tačiau „Alena nė vieno jo laiško neperskaitė, nes pati skaityti nemokėjo, o kad kiti skaitytų ir žinotų, kas ir ką jai rašo, ji nenorėjo“ (Krištopaitė 1985: 294–295). Iš šio epizodo aiškėja merginos privatumo, asmeninės vidinės erdvės noras, net jei to kaina – niekada nesužinoti, kas rašoma laiškuose. Negaudamas atsakymo į laiškus, vaikas

⁸ Tradicinėje bendruomenėje „vyro ir žmonos pyktis viešai „už sienų“ neišidavo, ir tiek viena, tiek antra supykusi pusė jį nuo žmonių labai slėpdavo, kad net ir savieji nežinotų – „Kam reikia svietas juokinti, jeigu juokias ir be to“ (Kriauza 1943b: 237).

įsižeidė ir vienos vakaronės metu su niekuo nebešoko, tik dainavo dainą, kurios pirmus posmus čia pacituosime:

– Panela mano jaunoji,
Tu buvai mana pirmoji.
Kas tau dabar tika,
Kad nebėr vainika
Dėl tavi.
Rašiau visokius raštelius,
Kalbėjau meilius žodelius.
Vis vėjais nuveja,
Širdin nejjeja
Nei vienas.

Merginos reakcija į šią dainą apibūdinama taip: „Alena jautė, kad ši daina jai skirta, o gal ir paties Pakščio sudėta. Bet kodėl „be vainiko“? Kodėl jis šmeižia?“ (Krištopaitė 1985: 294–295). Galime suvokti, kad šmeižtas sukasi apie tradicinę, merginą labiausiai įskaudinti ir jos socialinę padėtį paveikti galinčią nesantuokinių santykių temą (išreikštą poetiniu vainiko praradimo įvaizdžiu). Pateiktame pasakojime matome, kaip daina, dainuojama jaunimo susibūrimė, „prie visų“, tampa būdu ne tik tam tikra prasme paskleisti apkalbas, bet ir išreikšti savo asmeninių pyktį, nuoskaudą. Kaip apibendrina Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, tokiais atvejais „dainininkas, negalėdamas poetine kalba (jis dar nėra individualus kūrėjas) išsakyti asmeninių išgyvenimų, o tiesiogiai apie juos kalbėti jam neleidžia etinės bendruomenės normos ar kitos priežastys, tokiai saviraiškai pasitelkia dainą, motyvais labiausiai atitinkančią susidariusią padėtį“ (Ivanauskaitė-Šeibutienė 2006: 155). Nors tikėtina, kad šmeižto šio pasakojimo herojės adresu aplinkiniai nesuprato, tačiau dainą dainavusiam vaikinui pavyko merginą įžeisti ir sugėdinti.

Dera paminėti ir atvejus, kai apkalbas galima interpretuoti kaip tam tikru požiūriu konstruktyvią patirtį. Dainininkė iš Pasvalio apylinkių atsimenta, kaip nutekėjo į vyro namus, kuriuose gyveno trys itin išdidžios ir valdingos vyro seserys. Pateikėjai tekdavę dirbti visus darbus. Tuomet ji sumanė pasitelkti viešąją nuomonę sau į pagalbą: „Misliju, kiek čia laiko taip bus? Negi visas gyvenimas? Ir pradėjau aš jas girti žmonėms. Ką tik sutikdama, vis giriu ir giriu. Ir ką tu manai? Dvi greitai ištekėjo“ (Krištopaitė 1988: 139). Iš šios istorijos aiškėja, kad apkalbos sumaniam žmogui galėjo padėti siekiant asmeninių tikslų. Taip pat apkalbas galime traktuoti kaip moteris įgalinantį įrankį patriarchalinėje visuomenėje, suteikiantį tam tikros galios kontroliuoti situaciją, kurioje įprastai moterys

turėdavo labai mažai veikimo laisvės. Panašią elgesio taktiką (tik jau nebe individualiu, o moterų bendrijos lygmeniu) galime atrasti ir folklorinėje komunikacijoje. Merkienė pastebi, kad rugiapjūtės talkon susirinkusios vieno kaimo moterys dainose giria savąsias plovėjas ir peikia darbininkes iš svetimų kaimų ne tik norėdamos apginti savojo kaimo garbę: „Kaimynių solidarumas turėjo ir kitą bendrą tikslą – kuo plačiau paskleisti gerą nuomonę apie kaimo merginas, kad jos būtų laukiamos marčios kituose kaimuose“ (Merkienė 2002: 98–99).

Kita dainininkė, kilusi iš Griškabūdžio, pasakojo, kaip ištekėjusi už itin šykštaus vyro ir neturėdama namuose jokios valios, išėjo tarnauti pas svetimus, o sugėdintas vyras vėliau prašė: „Tik susimildama, neik tarnauti, mane bobos ulioja“ (Krištopaitė 1988: 158–159). Žmonos pasirinkimas elgtis priešingai, nei įprasta tradicinėje šeimoje (kurioje žmona rūpinasi šeima, bendru ūkiu), sukelia kaimo moterų reakciją, ginančią sunkioje padėtyje atsidūrusią žmoną, ne vyrą, nors būtent žmona akivaizdžiai laužo įprastines elgesio normas. Bendruomenės narių pajuoka, sukelianti gėdos jausmą vyrui, daro įtaką šeimos tarpusavio santykių dinamikai, suteikdama žmonai viršesnę poziciją, remiamą kaimo moterų. Minimuose pavyzdžiuose dar kartą pabrėžiama viešosios nuomonės svarba tradicinėje kaimo bendruomenėje ir didelė jos įtaka šeimos gyvenime. Atsiskleidžia apkalbų kaip reiškinių daugialypiškumas: jos skleidžiamos ne tik iš piktavališkų paskatų, bet kai kuriomis aplinkybėmis gali būti orientuotos siekti konstruktyvių tikslų, didinti moterų veikimo laisvę ir skatinti darnų gyvenimą⁹.

Bendruomeninis apkalbų aspektas meilės dainose

Liaudies meilės dainose atsiskleidžia specifinė bendruomenės normų taikymo sfera ir su ja siejamų apkalbų objektas – jaunimo santykiai. Šios dainos ne tik liudija išsisknijusį apkalbų reiškinį, bet ir atskleidžia, į kokį jaunimo elgesį buvo kreipiamas ypatingas dėmesys. Dainose skleidžiasi platus emocinių reakcijų į apkalbas spektras, traktuotinas ne tik kaip įspėjimas jaunuoliams vengti panašių situacijų, bet ir kaip galimybė išreikšti savo vidinius išgyvenimus per folklorinę komunikaciją.

Kaimo jaunimo elgesio vertinimui daugiausia progų atsirasdavo šokių, vakaronių metu. Jaunuolius susibūrimuose neretai stebėdavo vyresnieji – į vakarojimus ateidavo ir tėvai, kaimynai. Jaunimui nenoromis tekdavo tai priimti; vis dėlto „tik išskirtinė pagarba vyresniesiems tradicinėje visuomenėje vertė

⁹ Čia galime prisiminti Čepaitienės teiginį apie kaimo bendruomenę: „Socialinė struktūra čia – vertybinė sistema. Įvairios, kartais prieštaringos ir skirtingos taisyklės, santykiai, sprendimo būdai čia gyvuoja greta vieni kitų neprieštaraudami vienas kitam, bet laiduodami moralumą įvairiais gyvenimo atvejais“ (Čepaitienė 2013: 399).

susitaikyti su vyresniųjų dalyvavimu šokiuose ir savotiška socialine kontrole“ (Šaknys 2002: 182). Ypač mėgdavusios ateiti pagyvenusios moterys, linkusios aptarti ir apkalbėti jaunimą. Dėl šios priežasties buvo stengiamasi įvairiais būdais jas išvaryti: būta atvejų, kai specialiai sukeliamos muštynės, pasiunčiamas nemokantis šokti ar įkaušęs vaikinai (Bylaitė-Žakaitienė 2012: 177). Įdomu pažymėti, kad tokių vakaronių metu kai kurie žaidimai ir rateliai būdavo skirti būtent apkalbų temai: J. Rudikietis mini žaidimą *pliotkinį*: „jaunimas ant suolų susėdęs per trečiąjį asmenį kiekvieną paeilui „apipliatkavoja“ (Rudikietis 1940:158). Biržų apylinkėse užrašytas ratelis „Girdžiam, žmonys apkalba mus“ prasideda taip: *Girdžiam, žmonys apkalba mus, Kad mes senos paliksim. Ar mes ne mergaitės būsime, Kad berniukų nedabosime?* (Aleksynas, Janonis, Janonienė 1982: 325). Šio ratelio tekstas atspindi tradiciniame kaime įsigalėjusį šeimos kūrimo imperatyvą: siekiama sugėdinti netekėjusias merginas ir nevedusius vaikus skatinant juos greičiau sukurti šeimą, nelikti vienišais žmonėmis – našta bendruomenei.

Vienas labiausiai kaimo bendruomenės smerkiamų ir todėl apkalbamų dalykų buvo jaunimo nesantuokiniai santykiai: „viešas pažeminimas ir gėda laukė dorovės pažeidėjų“ (Bylaitė-Žakaitienė 2012: 69). Net šokiuose ilgiau užsibuvusios merginos galėjo būti pajuoktos: „jeigu pamatydavo kurią naktį vaikščiojant, tai kiti badydavo pirštais, sakydavo „palestuva“, „paplūdala“, „pludinėja per naktis“ ir t. t.“ (Kriauza 1943c: 246). Ypač buvo smerkiamas „palaidas“, bendruomenės ir bažnyčios nustatytas normas peržengiantis jaunimo elgesys (nesantuokiniai lytiniai santykiai ir nesantuokinių vaikų susilaukimas). Kaip žinia, kaltė už tai dažniausiai kliūdavo vien merginoms. Dėl to merginos galėjo būti ne tik apkalbamos, bet ir pajuokiamos, baramos bažnyčioje; retkarčiais prieita ir iki fizinių patyčių ar bausmių (Mickevičius 1938; Bugailiškis 1938; Dundulienė 1969; Mačiekus 1992). Viena bausmių buvo vieša pajuoka bažnyčioje: „Netekėjusi mergaitė su vaiku, vadinama kai kur mečmergė, po kūdikio įvesdinama į bažnyčią su virkščių vainiku ant galvos pajuokai (Grinkiškis, Kėd.)“ (Bugailiškis 1938: 265, išskirta autoriaus)¹⁰. Didaktinėse dainose galime rasti analogišką motyvą: *Rūtų vainikėlį Po kojų pamynė, Kitą dėl savęs Iš virkščių nupynė* LMD I 420(7)¹¹. Jose taip pat aptiksime ir tiesmukiškesnių įspėjimų merginoms: *Juoksis iš tavęs Seni ir jauni, Juoksis iš tavęs Pats prigautojas* LTR 270(905)¹².

¹⁰ Žilvyčio Šaknio tyrimuose minima, kad XX a. pirmoje pusėje Dzūkijoje virkščių vainikas buvo dedamas tiek vaikinams, tiek merginoms, kai išsiskirdavo draugaujanti pora ir vienas iš jų susituokdavo – „per vakaronę (mergvakarį) „paliktajam (-ajai)“ ant galvos dėdavo virkščių vainiką“ (Šaknys 2002: 178). Anot mokslininko, tai būdavo socialinės kontrolės veiksmas – „Yrant labai griežtoms lyčių tarpusavio bendravimo moralės normoms, šio proceso pristabdymui ir pasitelktas šis socialinis paprotys“ (Šaknys 2002: 179).

¹¹ LMD – Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rinkiniai Lietuvių tautosakos archyve.

¹² LTR – Lietuvių tautosakos archyvo rankraštiniai rinkiniai.

Iš šių pavyzdžių ryškėja, kad kolektyvinis emocinis spaudimas, išreikštas per pajuoką ir pažeminimą, buvo bendruomenės naudojama priemonė užtikrinti moralinių normų laikymąsi.

Apkalbos apie dorovinius nusižengimus dominuoja ir meilės dainose. Dainos leido bendruomenei išreikšti savo moralinius lūkesčius ne tiesiogine kalba, o per įprastas ir visiems bendruomenės nariams suprantamas poetines formules. Nusižengimai priimtoms elgesio normoms koduojami tradiciniais simboliais: dominuoja kalba apie mergelės rūtelės, vainikėlių, bernelio žirgelį: *Jočiau, jočiau Lankyti panelės – Ar teisybė, Ką kalba žmonelės? Aš girdėjau Kalbančias žmoneles, Kad nuvyto Jau žalios rūtelės. – Žmonių kalbų Nėr ko suklausyti, Jos daržely Rūtos nenuvytę* (LTR 5196(16)); *Sakė tave šiokią, Sakė tave tokią, Sakė vainikėlių Karčemoj prametus. Sakė vainikėlių Karčemoj prametus, O aukso žiedelį Jaunime prašokus* (Nesselmann 1853: 309); *Bernužėli mano, Tu jaunasai mano, Girdžiu naujienėlę Dar nelabai gerą, Kad tavo žirgelis Karčemoj pragertas, Ir dymo balnelis tancelin prašoktas* (LTR 637(26)). Dainose apkalbamoji mergelė ar bernelis stengiasi paneigti šmeižtą ir susigražinti griauenamą reputaciją, dažniausiai atitardami, jog minimi jaunystės ir skaistumo atributai nėra prarasti (mergelė mini, jog vainikėlis pas ją ant galvelės, bernelis teigia, jog žirgelis tebestovi *stainelėj* ir pan.).

Žmonių kalbos dainose vaizduojamos kaip jėga, galinti išskirti jaunus žmones: *O ir išsirado Nelabi žmoneliai, Atkalbėjo mergužėlę Nuo mano šalelės* (Juška 1954: 45 (t. 3)); čia galime prisiminti ir populiarią dainą, prasidedančią eilutėmis: *Mylėjau mergelę Pustrečių metelių, Turėjau pamesti Dėl žmonių kalbelių* (M 481 tipas¹³). Tokios kalbelės įprastai kildavusios dėl mergelės lankymo – įtariamų nesantuokinių santykių. Dainininkų pasakojimuose galima rasti pavyzdžių, kur net apjuoktos merginos pašokdinimas gali būti priežastis nutraukti draugystę: „Susitikdavome vakaruškose <...>. Žodžiu, vienas kitam patikome. Bet kai kartą Apšėgos salėje jis pašokdino visų pajuoktą merginą, aš užsigavau ir neleidau tą vakarą manęs lydėti. Man atrodė, kad jis blogas žmogus. Taip ir pagijau nuo šitos meilės“ (Zulonas 1980: 82). Paminėta istorija žymi socialinių konvencijų pranašumą prieš asmeninius jausmus, kai bendruomenei nepriimtinas elgesys kreipia asmeninių santykių trajektoriją. Tačiau dera pažymėti, kad tiriamu laikotarpiu meilės jausmas dažniausiai nebūdavo svarbiausia vedybų priežastis (Marcinkevičienė 1999: 50). Tad kaimo emocinėje bendruomenėje asmeninės simpatijos, jausmais grįsti santykiai turėjo atitikti priimtus standartus, kitaip tariant, emocinis santykių aspektas užėmė antrąją vietą po socialinės tvarkos ir moralės normų.

Dainose minimas būdas nutildyti apkalbas – vedybomis atkurti bendruomenėje priimtą tvarką: *Panele mano, tave paimsiu, Nustos žmonių kalbelės, Neviernieji*

¹³ M – Lietuvių liaudies dainų katalogo meilės dainų skyrius.

žodeliai (LMD I 1003(10)); – *Mergele mano, Jaunoji mano, Nuimsiu aš kalbeles* (LTR 2560(220)). Bernelio tikinimą, jog ves mergele, nepaisydamas apkalbų ir aplinkinių nepritarimo, galime interpretuoti ir kaip poetinę meilės jausmo raišką: *Einu per kiemą, Girdžiu per sieną: Peikia vainoja Mergele mano. Ar jūs vainojat, Ar nevainojat, Tą pačią imsiu, Kurią ketinau* (LTR 2284(45)); *Tie artojų liai Arę sustojo, Mano mergele Visi aplojo. Vai ar jūs lojat, Ar jūs nelojat, Tai aš paimsiu Ir apkalbamą* (LTR 1839(27)). Kai kuriose dainose galime rasti ir bravūriškesnę apkalbamųjų laikyseną – ne bandymą gelbėti reputaciją, teisinantis, jog kalbama netiesa, ar žadant vedybas, o raginimą tiesiog nekreipti dėmesio į kalbas, tariant: *Mes gyvenkim dar meiliau, Žmonėms kalbų bus daugiau* (LTR 332(29)). Šie pavyzdžiai iliustruoja nuolatinę įtampą tarp asmeninių emocijų ir bendruomenės lūkesčių ir atskleidžia daugiasluoksnią bendruomenės gyvenimo dinamiką. Galima tik svarstyti, kiek išties meilės jausmas galėjo paskatinti nekreipti dėmesio į kalbas ir bendruomenės nuomonę apie mylimąjį(-ją) ir atvirkščiai – kiek jis nusileisdavo konformizmui, asmens norui pritapti ir įrodyti, jog laikosi normų ir nebendruoja su bendruomenės pasmerktais žmonėmis. Tam reikėtų nuodugnesnių gyvenimo pasakojimų tyrimų.

Dažnas dainų motyvas, kur bernelis prisipažįsta apkalbėjęs iš pavydo¹⁴: *Nepyk, panele, Nepyk, jaunoji, Ir aš tau kaltas, Kad apkalbėjau. Ir ašiai kaltas, Kad apkalbėjau, Nes pamylėjau Ir pavydėjau* (LTR 898(87)). Tokiuose motyvuose pavydo jausmas visada susipynęs su meilės jausmu. Dainų poetiniame audinyje ryškiai išsiskiria ir emocinės apkalbamųjų mergelės ir bernelio reakcijos į apkalbas. Dažniausiai tai būna pyktis, gėda ir liūdesys. Sociologiniuose tyrimuose nustatyta, kad apkalbamieji jaučia pyktį ir norą atkeršyti liežuvautojams, skleidžiantiems neigiamą informaciją, nes tikėtina didelė žala reputacijai ir kyla socialinės atskirties rizika (Martinescu et al. 2019:162). Pyktį žymi sinonimų gausa dainos „Skrenda gulbės per mareles“ (M 454 tipas) variantuose, kuriuose pateikiama paralelė „Pails gulbių sparneliai – pavargs (*sudils, nuplyš, isops, suklops, nusmilks, nuils, atskars, sutins*) žmonių liežuviai¹⁵, prakeikimus primenančios frazės: *Kas ant manęs kalba, Tam galvelė skamba, Kas gi mane peikia, Tam dieglio reikia* (LTR 821(73)). Norint suprasti, koks „atlygis“ žadamas liežuvautojui, galime vėl pasitelkti patarles: „dėl ilgo liežuvio ne vienam dantys išgriuvo“, „erzinsi liežuviu – atlygins

¹⁴ Reikia pažymėti, kad pavydo jausmas apskritai yra vienas pagrindinių apkalbų katalizatorių: Buržinskienė rašo, jog jos tyrimo metu kalbinti respondentai vieningai nurodė pavydą kaip pagrindinę apkalbų priežastį (Buržinskienė 2008: 42; t. p. žr. Stonkuvienė 2012: 1081–1082; Bylaitė-Zakaitienė 2012: 264).

¹⁵ Šias poetines frazes galime palyginti su Pabrėžos pamoksluose minimomis vaizdingomis pomirtinėmis bausmėmis liežuvautojams: „myrdams yskory lyizówi, kórs teyp sópóta, kad niejokió spasabó nebgalieiy jo beitraukty i bórna“, „núumyrdams, lyizówi sawa dątyms krimta“, „kytam nóumyrsztą lyizówi kyrmis jedy“ (Pabrėža 2020: 274).

kumščiu“ „gaus dovanų už liežuvėlį – pasidžiaugs nugarėlė“, „už liežuvį – per liežuvį“ (Grigas ir kt. 2020: 132–133; 161).

Gėdos jausmo ženklai atsispindi neverbalinėje emocijų raiškoje (akių nuleidimas, paraudimas): „nepakeliu ant svieto akelių“ (LTR 821(73)), „vėjo pūsta – balta raudona, žmonių kalbama – dar raudonesnė“ (M 435 tipas). Apkalbų sukeliama atskirtis matyti mergelės atsisakyme eiti į jaunimo susibūrimą: *O ko aš eisiu į jaunimužėlį – Žmonelių vainojama, Po kojelių minama?* (Juška 1954: 103 (t. 2)). Kančios, liūdesio reakcija nusakoma prilyginant ją fiziniam skausmui, sunkumui: *Per tankiai lankei, mano berneli, Aš kalbeles kentėjau* (LTR 208c(919)); *Kaip girioj vėtra Medžius labai laužo, Taip mane jauną Sviets kalbelėms daužo* (Juška 1954: 249 (t. 1)); *Sunku akmenėliui, Per kurį važiuoja, Dar sunkiau mergelei, Kad žmonės meluoja. Sunku plunksnei Vandenyly skęsti, Dar sunkiau mergelei Neteisybes kęsti* (LTR 1614(33)).

Apskritai meilės dainose itin ryškiai atsispindi su nesantuokiniais santykiais susiję bendruomenės draudimai ir daugiasluoksni apkalbamųjų emociinė reakcija. Atsiskleidžia plati emocijų ir elgsenos skalė, perteikiama įvairiomis priemonėmis: tai ir kodavimas tradiciniais rūtų darželio, žirgelio, rasos simboliais, ir tiesioginės meilės, pavydo, pykčio deklaracijos, ir niekinamieji epitetai apkalbantiesiems, ir vidinių išgyvenimų bei gamtos paralelės. Apdainuotas neigiamas emociines reakcijas galime traktuoti ne tik kaip tradicinio kaimo realijų perteikimą, bet ir kaip priartėjimo prie moralinių ribų peržengimo markerius, kur prasižengimas grasina sukelti sumaištį ne tik socialiniu, bet ir vidinės savijautos lygmeniu. Taip kaimo bendruomenė per apkalbas, gėdijimą ir viešą pasmerkimą reiškiasi kaip emocijų reguliavimo institucija (emociinė bendruomenė), kuri brėžia moralines ribas, kontroliuoja jaunimo jausmų raišką ir formuoja tam tikrą emociinę atmosferą. Folklorinė komunikacija išryškėja ne tik kaip simboliškai žinias apie sociokultūrinės normas atspindintis šaltinis, bet ir kaip šias žinias konkrečioje situacijoje aktualinanti priemonė.

Išvados

Pasigilinus į apkalbas mininčius folkloro pavyzdžius ir kaimo žmonių gyvenimo pasakojimus, išryškėja apkalbų reiškinių XIX a. antrosios pusės–XX a. pirmosios pusės Lietuvos kaimo bendruomenėje bendrieji bruožai. Viena vertus, jos buvo visuotinai smerkiamos – tai atspindi papročiai, tikėjimai, to meto kaimo žmonių liudijimai ir bažnyčios mokymas. Gyvavo ir griežtas nusistatymas prieš apkalbas, skirtas riboti pykčio raišką, mažinti nesantaikos riziką tarpasmeniuiose santykiuose. Kita vertus, apkalbų buvo stipriai bijoma ir savotiškai su jomis „skaitomasi“ kaip su viešąją nuomonę ir socialinę poziciją, reputaciją stipriai veikusiu faktoriumi. Paskalų skleidimas galėjo būti ne tik apkalbėtojų pykčio,

pavydo ar panašių sentimentų išraiška, bet ir tam tikras socialinis svertas, kuriuo sumanūs žmonės mokėjo pasinaudoti konstruktyviems tikslams pasiekti. Tam tikrais atvejais tai galima įvardyti ir kaip moterų socialinės galios išraiška patriarchalinėje bendruomenėje.

Iš dainininkų gyvenimo pasakojimų taip pat aiškėja, jog apkalbų baimė skatino nerodyti kaimynams savo nesėkmių, nesantaikos šeimoje, galėjo tapti akstinu nutraukti jaunimo meilės ryšį. Galima būtų teigti, kad siekiant apsisaugoti nuo apkalbų, neišduoti to, kas asmeniškai, buvo kuriama emocinį uždarumą ir konformizmą skatinanti emocinė bendruomenė. Tai atsispindi ir klasikinės poetikos dainose, kuriose kaltinimai jaunuoliams, jog šie nesilaikė moralės normų, ir pastarųjų tvirtinimas, jog tai netiesa, koduojami tradiciniais simboliais. Nepaisant tendencijos riboti neigiamų emocijų raišką, lietuvių meilės dainose taip pat atsiveria gausios ir daugiasluoksnės apkalbų sukeltos emocijos (daugiausia – gėda, pyktis, liūdesys). Apdainuotos neigiamos emocinės reakcijos gali būti traktuojamos ir kaip poetinis apkalbų patirties apibendrinimas, ir kaip jaunuoliams pateikiama teisingo elgesio motyvacija, ženklinanti bendruomenėje priimtino elgesio ribas.

Giedrė Buivyte-Jokūbauskienė yra humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Dainyno skyriaus jaunesnioji mokslo darbuotoja. Šiame skyriuje dirba nuo 2020 m. 2019 m. apgynė disertaciją *Reflexes of Myth in Medieval Germanic Poetry and Lithuanian Folk Songs: Common Indo-European Heritage*. Moksliniai interesai: lietuvių dainuojamoji tautosaka, lietuvių liaudies meilės dainos, emocijų raiška dainose, emocijų refleksija gyvenimo pasakojimuose, lietuvių liaudies dainų ir viduramžių germanų poezijos lyginamieji tyrimai. Svarbesnės publikacijos: Emocijų raiškos kaita lietuvių meilės dainose, *Tautosakos darbai* 2022 63: 105–122; Arbor Mundi in Traditional Oral Poetry: Old Icelandic and Lithuanian Perspectives, *Etnolingwistyka: problemy języka i kultury* 2022 34: 151–165; The Manifestations of Fate in Medieval Germanic Poetry and Lithuanian Folk Songs, *Current Issues in Literary and Cultural Research* 2021 26(2): 8–21; The Mythical Space of Death and Afterlife as Embedded in the Structure of the Poetic Narrative, *Current Issues in Literary and Cultural Research* 2017 22: 220–234; The Dualism of the ‘Sacred’ and the ‘Profane’ in the Poetic Narrative of ‘The Lay of Skirnir’ and Lithuanian Wedding Songs, *Etnolingwistyka: problemy języka i kultury* 2016 28: 257–276.

Adresas: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Dainyno skyrius, Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius

El. paštas: giedre.buivyte@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5500-5237>

Literatūra

Aleksynas, Kostas (pareng.); Janonis, Julius; Janonienė, Marija. 1982. *Biržų krašto tautosaka*. Vilnius: Vaga.

Apie šlovės nuplėšimą arba apkalbėjimą. 1907. Vilnius: M. Kuktos spaustuvė.

Apkalbos, *Lietuvių kalbos žodynas*. www.lkz.lt [žiūrėta 2024 07 30].

Baldauskas, J. 1935. Vaikai, pavainikiai, moterystė, *Gimtasai kraštas* 2(6): 286–291.

Basanavičius, Jonas. 2004. *Juodoji knyga*. Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka 12. K. Aleksynas (sud.). Vilnius: LLTI.

Baumeister, Roy F.; Zhang, Liqing; Vohs, Kathleen D. 2004. Gossip as Cultural Learning, *Review of General Psychology* 8(2): 111–121.

Besnier, Niko. 2019. Gossip in Ethnographic Perspective, F. Giardini, R. Wittek. *The Oxford Handbook of Gossip and Reputation*: 100–116. Oxford: Oxford University Press.

Bielinis, Antanas; Kulakauskienė, Uršulė; Gaidelienė, P. 1994. Pagirta ir pras-ta giminė, *Liaudies kultūra* 6: 55–56.

Bylaitė-Žakaitienė, Andželika. 2012. *Lietuvių etiketas ir bendravimo kultūra XX amžiuje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Bugailiškis, P. 1938. Šis tas apie mūsų dorovinių prasižengimų baudžiamuo-sius papročius, *Gimtasai kraštas* 1–2(17–18): 265–267.

Buržinskienė, Evelina. 2008. Bendravimo kultūra: apkalbos Dzūkijoje (XX a. vidury – XXI a. pradžia), *Liaudies kultūra* 6: 40–48.

Butkevičius, Izidorius. 1964. Bitininkystė, A. Vyšniauskaitė (red.). *Lietuvių etnografijos bruožai*: 137–149. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Čepaitienė, Auksuolė. 2013. *Gyvenimo etnografija: vietos, struktūros ir laikas. Besikeičianti Lietuva XX amžiuje*. Vilnius: LII leidykla.

Dunbar, R. I. M. 2004. Gossip in Evolutionary Perspective, *Review of General Psychology* 8(2): 100–110.

Dundulienė, Pranė. 1969. Ir nupūtė rūtų vainikėlių... *Mokslas ir gyvenimas* 7: 43–44.

Džekčioriūtė, Vita ir kt. (pareng.). 2019. *Lietuvių patarlės ir priežodžiai: sistemini-s sąvadas* 3. Vilnius: LLTI.

Džekčioriūtė-Medeišienė, Vita ir kt. (pareng.). 2020. *Lietuvių patarlės ir priežo-džiai: sistemini-s sąvadas* 4. Vilnius: LLTI.

Grigas, Kazys ir kt. (pareng.). 2000. *Lietuvių patarlės ir priežodžiai: sistemini-s sąvadas* 1. Vilnius: LLTI.

Ivanauskaitė-Šeibutienė, Vita. 2006. Kūrybinio individualumo ženklai lietu-vių folklorinėje tradicijoje, *Tautosakos darbai* XXXI: 142–168.

Jovaiša, Liudas. 2014. Neinstitucinė moterų vienuolystė? Davatkos Žemaitijoje XVII – XVIII amžiuje, A. Vasiliauskienė (sud.). Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų vienuolijos: istorija ir paveldas: 47–68. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Juška, Antanas (sud.). 1954. *Lietuviškos dainos* 1–3. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

Kriauza, Alb[inas]. 1943a. Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėje, *Gimtasai žodis* 31: 203–235.

Kriauza, Alb[inas]. 1943b. Kaip bardavosi ir pykdavosi mūsų seneliai, *Gimtasai žodis* 31: 236–246.

Kriauza, Alb[inas]. 1943c. Šis tas apie kupiškėnų jaunimo pramogas, *Gimtasai žodis* 31: 246–251.

Krištopaitė, Danutė (sud.). 1985, 1988. *Aš išdainavau visas daineles: pasakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus* 1–2. Vilnius: Vaga.

Lapinskienė, Andželika. 2004. Kaimynų tarpusavio santykiai ir liaudies etiketą XX a. Dzūkijos kaimo kasdienybėje, *Liaudies kultūra* 1: 12–19.

Lukauskas, Kiprijonas. 1996. *Pamokslai*. J. Karaciejus (sud.). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Mačiekus, Venantas. 1992. Tradicinio kaimo požiūris į dorovės normų pažeidimus, *Liaudies kultūra* 2: 12–14.

Marcinkevičienė, Dalia. 1999. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga.

Martinescu, Elena; Janssen, Onne; Nijstad, Bernard A. 2019. Gossip and Emotion, F. Giardini, R. Wittek (eds). *The Oxford Handbook of Gossip and Reputation*: 152–172. Oxford: Oxford University Press.

Mažiulis, A. 1940. Iš žmonių tarpusavio bendravimo, *Gimtasai kraštas* 3–4(26–27): 242–246.

McAndrew, Francis T. 2019. Gossip as a Social Skill, F. Giardini, R. Wittek (eds). *The Oxford Handbook of Gossip and Reputation*: 173–192. Oxford: Oxford University Press.

Merkienė, Irena Regina. 2002. Tarpusavio pagalba ir įsipareigojimai XX a. Lietuvos kaimo bendruomenėje, *Žemės ūkio mokslai* 4 (priedas): 93–103.

Mickevičius, J. 1938. Apie dorovinių nusižengimų baudimus Žemaičiuose, *Gimtasai kraštas* 3–4(19–20): 412–414.

Nesselmann, G. H. F. (gesamm., bearbeit.). 1853. *Litauische Volkslieder*. Berlin.

Pabrėža, Jurgis Ambraziejus. 2020. *Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambrozėjaus Pabrėžos*. R. Šepetytė (sud.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2004a. Kultūrinių reprodukcijos aspektų raiška kaimo kultūroje, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 4(13): 89–110.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2004b. Požiūris į abortus Aukštaitijoje, *Liaudies kultūra* 5: 14–23.

Plamper, Jan. 2010. The History of Emotions: An Interview with William Reddy, Barbara Rosenwein, and Peter Stearns, *History and Theory* 49: 237–265.

Rosenwein, Barbara. 2002. Worrying about Emotions in History, *The American Historical Review* 107(3): 821–845.

Rosenwein, Barbara. 2006. *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca, London: Cornell University Press.

Rudikietis, J. 1940. Jaunimo pramogos senovėje, *Gimtasai kraštas* 2(25): 158–160.

Sadauskienė, Jurga. 2015. Šventumo ir nuodėmės refleksijos XIX a.–XX a. pradžios lietuvių dainose, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 22: 14–29.

Sauka, Donatas. 1982. *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Mokslas.

Stonkuvienė, Irena. 2012. Vaikų socializacija XX amžiaus pirmosios pusės kaimo bendruomenėje (Kartenos valsčius), V. Jocys ir kt. (red.). *Kartena*. Lietuvos valsčiai 25: 1062–1097. Vilnius: Versmė.

Stundžienė, Bronė. 2013. Nuo sakymų prie rašymų: vieno žemaičio užrašai, *Tautosakos darbai* XLV: 70–91.

Suls, Jerry M. 1977. Gossip as Social Comparison, *Journal of Communication* 27(1): 164–168.

Šaknys, Žilvytis. 2002. Jaunimas: papročiai, apeigos ir kasdienis gyvenimas Merkinės apylinkėse XX a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 21: 173–196.

Švambarytė-Valužienė, Janina. 2004. Rankraštinių 1861–1864 metų pamokslų rinkinys, *Archivum Lituanicum* 6: 319–330.

Zulonas, Povilas (sud.). 1980. *Pasakoja kupiškėnai*. Vilnius: Vaga.

Gossip: The Community Function, Personal Experience and Motifs in Love Songs

Giedrė Buivytė-Jokūbauskienė

Summary

The article examines the attitude towards gossip in the Lithuanian countryside in the late 19th and early 20th centuries, discussing the emotional reactions caused by gossip and its influence on human relations in love songs and the life stories of singers. It also explores the attitude of the rural community towards gossip, how the singers' personal experiences have shaped their relationship with gossip, and what social attitudes and emotional reactions are communicated

through folk songs. These questions are important to understand how public opinion, individual experiences, and the folkloric communication that summarises them have shaped the rural population as an emotional community. The article's methodological approach draws on insights from the history of emotions.

Lithuania's rural community is perceived as an emotional community, a group in which people share the same norms of emotional expression and value or devalue certain emotions (Rosenwein 2006: 2). The folkloric communication in songs is viewed as reflecting the emotional attitudes that community instils. It is researched alongside individual communication and descriptions of emotions evoked by gossip in life stories. This new perspective on the analysis of gossip in the rural community is expected to complement research on the socio-cultural functions of gossip and the expression of emotions in a traditional rural community.

The following sources were used: life stories of folk singers and villagers born in the second half of the 19th and the first half of the 20th century, found in published collections and in the Lithuanian Folklore Archive, as well as love songs on the subject of gossip in manuscript collections and printed sources. Folk songs and life stories are treated as complementary sources that allow for an exploration of the reflection of gossip on two levels: in the context of realities of the singers' life and direct testimonies, and in the context of folklore communication that sums up the experience of the community.

In the first part, the importance of public opinion in the Lithuanian countryside is discussed. The position of the Catholic Church is mentioned, which strongly condemned gossip, testifying to the prevalence of the phenomenon. Public opinion and the risk of potential gossip are treated as incentives to conform to community norms, to live in a virtuous and orderly way, and to hide from the eyes of neighbours if one is unable to do so. Feelings of fear and shame emerge as essential tools within the rural emotional community to encourage compliance with social norms. The article discusses the negative attitude towards gossiping individuals, reflected in folk customs and beliefs, and the distinction of these individuals by gender.

In the second part, the experience of gossip in the life stories of singers is explored. The spread of gossip by neighbours emerges as a factor that severely limits the interpersonal expression of negative emotions, and encourages seclusion among community members. It also highlights the emerging reflection on personal experiences, revealing the difference between the maintenance of community norms through the practice of gossiping and the experiences of a person who faces social exclusion. Constructive examples of gossiping reveal the complexity of gossip as a phenomenon. It can be malicious; however, in some circumstances it can also be oriented towards constructive goals, increasing women's freedom of action and the promotion of a harmonious life.

The third part examines gossip motifs in love songs. It focuses on the theme of extramarital relations between young people in the context of prohibitions in the rural community. The songs reveal a wide range of emotions and behaviour, conveyed by various means: these include the encoding of youth and virginity with traditional symbols of the bed of rue, the horse, and dew, as well as direct declarations of love, jealousy, and anger, and derogatory epithets used to describe gossipy people, and parallels between internal experiences and nature. The rural community is seen as an institution that controls emotions (an emotional community), drawing moral boundaries through gossip, shaming, and public condemnation, controlling the expression of young people's feelings, and creating a certain emotional atmosphere.

A closer look at the examples of gossip in folklore and people's life stories reveals general features of the phenomenon of gossip in the Lithuanian countryside in the late 19th and the early 20th centuries. On the one hand, gossip was universally condemned, as reflected in the customs, beliefs, and testimonies of rural people at the time, as well as in the teachings of the Church. There was a strict attitude against gossip, aimed at limiting the expression of anger and reducing the risk of discord in interpersonal relations. On the other hand, gossip was feared, and in a way it served as a factor that had a strong influence on public opinion, social position, and reputation. Not only could gossiping be an expression of the gossip's anger, jealousy and similar feelings, but also a kind of social leverage which clever people could use to achieve constructive goals. In some cases, it can also be seen as an expression of women's social power in a patriarchal community.

The life stories of singers also demonstrate that the fear of gossip encouraged them not to show their neighbours their failures or discord in the family, and may have been the driving force behind the termination of a love affair between young people. It could be argued that, in order to protect oneself from gossip, and not to reveal one's personal life, an emotional community was formed that promoted emotional closure and conformity. This is reflected in songs of classical poetics, in which accusations against young people for not conforming to moral norms, and their assurance that this was not true, are encoded in traditional symbols. Despite the tendency to limit the expression of negative emotions, Lithuanian love songs also reveal a range of complex emotions caused by gossip (mainly shame, anger, and sadness). The negative emotional reactions depicted in the songs can be seen both as a poetic summary of the experience of gossip and as a motivation for young people to behave appropriately, marking the boundaries of what is acceptable behaviour in the community.